

Om Jung og det onde

Af Kristine Gazel, jungiansk psykoterapeut

"Intet træ, siges det, kan vokse op til himlen, medmindre dets rødder når ned til helvede."

En dybere forståelse af det onde kan hjælpe os nu her i det 21. århundrede, hvor vi står overfor en ny udvikling i verdenssituationen, som vi ikke havde forestillet os.

Problemet om det onde er, at det afkræver os et svar. Det udfordrer os. Dét svar er ikke blot filosofisk. Det er naturligvis etisk – det kræver en moralsk stillingtagen. Men sagen er, at denne moralske stillingtagen må bunde i en forståelse af os selv og vores psykologi på et dybere plan. Jeg begiver mig derfor ind i dette felt med et perspektiv, som jeg henter fra C.G Jung og hans analytiske psykologi.

Hvorfor kan i særdeleshed Carl Gustav Jung hjælpe med dette? Jung peger på det, som vi har glemt og til stadighed glemmer i vores kultur og som er en del af vores *rødder*: det kvindelige, naturen, sjælen. Det som vi har glemt og som vi har brug for huske for at kunne hele og for at blive hele. Og det onde. For hvis vi ikke ser og erkender det onde, vil der være en splittelse i vores individuelle og kollektive psyke - og dermed ikke helhed.

Hele Jungs værk handler om at skabe *helhed*. Hans psykologi har til formål at skabe helhed i menneskets sind og at hele den splittede psyke. Den centrale idé i Jungs psykologi, i hans liv og værk var helhed. Det var den *myte*, der lå til grund for og gennemvævede hans eget liv. På sin vis er det egentligt misvisende at kalde hans psykologi for analytisk psykologi: den retter sig snarere mod *syntese*. At få modsætningerne til at mødes og dermed at hele splittelsen i psyken – og altså også i kulturen. Men for at skabe helhed er det nødvendigt først at se på de enkelte dele, og dermed kommer det *analytiske* ved den analytiske psykologi ind i billedet.

I et interview få år sin død sagde Jung dette om mennesket:

"Vi har brug for en større forståelse af menneskets natur, for den eneste virkelige fare, der eksisterer, er mennesket selv. Det er den største fare, og vi er ynkeligt uvidende om det. Vi ved intet om mennesket, alt for lidt. Dets psyke bør studeres, for vi er oprindelsen til al ondskab".ⁱⁱ

Selverkendelse, introspektion og studiet af det menneskelige, eller selve mennesket, er altså nødvendigt for at forstå det onde. Jung levede under to verdenskrige. Hans liv strakte sig fra sidste fjerdedel af det 19. århundrede og ind i atomalderen. De krige, som er blevet kaldt de første industrialiserede krige, den preussiske krig i 1864, den amerikanske borgerkrig (1861-1865) og den tysk-franske krig (1870-1871), fandt sted få år før Jung blev født i 1875. Han døde i 1961 og levede således også, da atombomberne blev kastet ned over Hiroshima og Nagasaki i august 1945.

I 1913 havde han en række visionære oplevelser, som han selv beskrev som grænsende til det psykotiske. De fulgte i kølvandet på hans brud med Freud, og de er blevet fortolket som udtryk for den det følelsesmæssige pres han gennemlevede i den periode. Men efter udbruddet af første verdenskrig var hans egen fortolkning, at de var forudelser om den katastrofe som dermed skyllede ind over Europa. Da Den Røde Bog (Liber Novus) blev udgivet i 2009, fik verden et indblik i de forestillinger, som Jung gjorde sig i denne periode, og bogen blev udformet i direkte forbindelse med verdenskrigen, som Aksel Haaning udtrykker det.

Han skriver:

"Det minder os også om, hvor direkte og hvor tæt Jungs forfatterskab følger krigen i Europa. Fra krigsudbruddet i august 2014 og undervejs gennem krigen ser Jung det som sin opgave at forstå den europæiske krig – den europæiske psyke, fordi det i Jungs opfattelse er de samme kræfter, til dels de samme konflikter, der brydes i den enkeltes indre. Krige ville aldrig blive erklæret, hvis ikke de mentalt var til stede i krigenes bagmænd og aktører."ⁱⁱⁱ

Jung så klart, at mennesket selv bærer kimen til dets egen destruktion i sig. Og således også menneskeheden. Jung vidste noget om det onde, og jeg håber og tror at hans perspektiv kan være os til gavn nu. Imidlertid er det en udfordring for læseren, at han ikke skrev ét sammenhængende essay om det onde. Hans tanker om det onde er spredt ud i hans værk. Nogle gange endda i en grad at det forekommer forvirrende og selvmodsigende - eller snarere paradoksalt. Dog var hans syn på det onde integreret i hans hele værk, og især i de sene, store værker beskæftiger han sig med det onde.

I sin bog *Fri os fra det onde* skriver Sørine Gotfredsen, at det psykologiske perspektiv på mennesket har trængt det religiøse væk. Jeg vil vove den påstand, at det der sker hos Jung, er en tilnærmelse mellem det psykologiske og det religiøse. Eller måske rettere, at vi ser det religiøse gennem et psykologisk perspektiv – ikke for at gøre mennesket til Gud, men som en nødvendig fase i transformationen af vores forestilling om Gud.

Han undersøger det kristne gudsbillede i form af Kristus og Gud/Jahve (i hhv. værkerne *Aion* og *Antwort auf Hiob*) for at transformere såvel splittelsen i kristendommen som i den menneskelige psyke, og hans begreb for helheden af denne psyke, selvet. Fordi kristendommen (i både sin katolske og protestantiske form) gennemsyrrer den vestlige kultur, bliver den ifølge Jung bærende for udviklingen af den vestlige psyke, både på det kollektive og det individuelle plan, og på det bevidste og det ubevidste plan. For Jung var kristendommen den vestlige kultur og den kollektive psykes bærende myte.

Og derfor bliver det vigtigt for Jung at underkaste kristendommen en dybdepsykologisk analyse. Han vover i *Antwort auf Hiob* at psykoanalysere Gud! En indvending mod denne påstand, fra Jungs side, var imidlertid, at det ikke er Gud, men *forestillingen* om Gud, der underkastes en dybdepsykologisk analyse. Og fordi vores forestilling om Gud er splittet og ufuldstændig – og fordi Gudsbilledet ifølge Jung er et symbol på selvet, er det netop nødvendigt at forsøge at skabe et mere helt billede af Gud. Og det er altså her, at det onde – og det feminine – kommer ind i billedet.

Men inden vi kommer til selve hans syn på det onde, er vi nødt til at bevæge os cirkulært rundt om det og se på nogle af de centrale begreber i hans psykologi, samt afklare et par misforståelser, der synes at herske i forståelsen af disse begreber i den bredere kultur. De er nødvendige for at forstå Jungs psykologi generelt og mere specifikt for at forstå hans syn på det onde og den etik der udkrystalliseres fx i forhold til hvordan den enkelte skal forholde sig til det onde. De begreber, jeg nu vil fokusere på, er *ego*, *skyggen*, *selvet* og *individuationsprocessen*.

Individuation

Individuation omslutter og giver mening til de andre begreber og derfor starter vi med dette.

Individuationsprocessen er ofte blevet misforstået. Formålet med individuation er ikke en narcissistisk hyper-individualisering – det er almengørelse! Det er på samme tid en rejse mod helhed for det enkelte menneske, og i høj grad erkendelsen af, for det enkelte menneske, at det er netop dét: et menneske. Et menneske, der skal finde sin plads i og bidrage til kollektivet med sin egenart. På den måde handler individuation ikke blot om at finde sin egen helhed, men også om at finde plads i den større helhed, som tilværelsen udgør.

Der er flere måder at anskue individuationsprocessen på:

For det første: individuationsprocessen som en horisontalt orienteret, lineær proces, der følger bestemte faser. Det er denne, som er den gængse i den populære opfattelse af Jungs psykologi.

For det andet: individuationsprocessen som en vertikalt orienteret proces, der peger ned i "dybet", og som udtrykker den ændring, der sker når ego kommer i kontakt med dybet, dvs. psykens ubevidste dele.

For det tredje: individuation som en cyklisk proces med gentagelser og tilbagegange, hvor de samme temaer berøres på en ny og dybere måde og med stadig større bevidstgørelse eller integration til følge.

Individuation er altså en fortløbende udveksling mellem den bevidste og den ubevidste del af psyken. Formålet er at skabe balance mellem de modsætninger der findes i psyken. Ikke ved at udgrænse sider af psyken, der ikke er velkomne eller velsete, men ved at forholde sig til og relatere til dem^{iv}. Formålet med individuation er ikke perfektion, fordi det betyder, at det, som psyken ikke kan acceptere udgrænses og afvises. Nej, målet er helhed, fordi helhed betyder at det uacceptable bevidstgøres og bliver en del af psyken som helhed.

Ego

I sin bog om Jung kalder Marie-Louise von Franz bevidstheden for *stormlanternen* som udtryk for det lys bevidstheden udgør i relation til det ubevidste, som fra ego'ets synsvinkel kan opleves som et meget stort og overvældende mørke. Ego'et er kernen eller centrum i den bevidste del af psyken, mens selvet er centrum i hele psyken.

Den jungianske psykologi handler ikke om at ego'et skal forsvinde, som det ofte udlægges i New Age-bevægelsen. Der er altså ikke tale om en opgivelse af ens ego og der er heller ikke tale om en ophøjelse af ego'et. Målet er, at ego'et udgør en stærk og fleksibel psykisk enhed *i relation til selvet og psykens øvrige ubevidste indhold – som for eksempel skyggen*.

Det er igennem udvekslingen mellem bevidstheden og det ubevidste, eller mellem ego og selvet, at der kan ske en udvikling i psyken som helhed. Men forudsætningen er, at altså at ego er stærkt for ellers vil det blive oversvømmet af det ubevidste. Omvendt er det væsentligt, at det er fleksibelt og i stand til at indgå i en udveksling eller dialog med det ubevidste, og villigt til at lade sig udfordre og udvikle. Det er denne relation, der af Edward F. Edinger beskrives som Ego/Selv-aksen.

Skyggen

"Skyggearbejde" synes at være det element fra den analytiske psykologi, der fylder mest i mainstreamkulturen. Skyggearbejde (eng. shadow work) er et populært udtryk, der til tider nærmest synes at være synonymt med jungiansk psykologi. Selvom det er væsentligt – ikke mindst i relation til bevidstgørelse af det onde og egne ondskabsfulde sider – og selvom ord som "kompleks", "skygge" og "projektion" er gledet ind i dagligsproget som noget vi alle ved,

hvad betyder, er skyggearbejdet blot en lille del af det samlede billede – eller den samlede individuationsproces.

At skyggearbejdet forekommer populært, skyldes sandsynligvis, at det af Jung selv blev beskrevet som det første trin i individuationsprocessen. Det er skyggen som ego'et møder når en terapeutisk proces startes. Det er så at sige skyggen, der åbner døren til det ubevidste og byder velkommen, selvom det ikke nødvendigvis er en særlig rar velkomst. Skyggen udgør en provokation for ego'ets selvbevidsthed og identitetsfølelse, fordi den tvinger det til at se sider af sig i øjnene, som man belejligt har glemt eller ikke vil eller kan være ved. Sider som derfor er blevet forvist til det personlige ubevidste.¹

Skyggefiguren i drømmearbejde kan selvsagt have mange udtryk, og er som oftest af det samme køn som drømmeren. Det kan være en vagabond, en tyv, en rocker, en kunstner for en mand og for en kvinde er det fx en sjuske, en heks, en rappenskralde, en prostitueret^v. Udover drømmearbejdet er det oftest i vores møde med andre eller når vi oplever, at et kompleks bliver trigget, at vi bliver opmærksomme på vores egen skygge. Hvorfor irriterer denne kollega mig så meget? Hvorfor blev jeg så ked af det eller rasende, da min kone sagde det? Her skal man påbegynde det møjsommelige arbejde med at trække projektioner tilbage og man skal erkende, at de egenskaber man tilskriver kollegaen, faktisk tilhører en selv. På det personlige plan kan erkendelsen og bevidstgørelsen af skyggen være selvudviklende, og det er derfor det er så populært. Det lyder godt at kunne sige, at man har udført sit skyggearbejde. Eller – ironisk nok – at pådutte andre, at de burde gøre det!

Men skyggen peger også på sider af os selv, som vi samvittighedsfuldt må tage stilling til, og som det kan være endog meget svært at se i øjnene: vores egen helt personlige evne for eller vilje til ondskab: at gøre andre mennesker ondt: banalt, konkret og praktisk. Og her er det egoet som skal træde til med sin bevidsthed, samvittighed, rationelle dømmekraft og størst mulig selverkendelse for at se sin egen ondskabsfuldhed i øjnene og holde dette element i psyken i skak.

At skabe kontakt til skyggen er ikke en adgangsbillet til at opføre sig som skyggen, at identificere sig med den, eller at kokettere med den. Det er en invitation til relation og til diskrimination i den positive forståelse af dette ord. For det kan omvendt også være tilfældet at bevidstgørelsen af skyggematerialet giver en større modstandskraft og evne til at se skyggen i andre, at erkende det onde når man møder det og forholde sig til den.

Et eksempel fra eventyrenes verden kan tjene til at belyse dette. I Grimm-eventyret *Fitchers fugl*, som er en variant over Blåskæg-temaet, er det heltindens opgave at finde sine søstre og at sætte dem sammen efter at de er blevet kidnappet, slået ihjel og parteret af skurken Fitcher. For at kunne gøre det, og eliminere ham, må hun optage nogle af skurkens egenskaber og blive mere snedig, snu – og ondskabsfuld – end han selv. Integration af skyggemateriale giver pondus og power til egoet, det som på engelsk kaldes "grit": Modstandsstyrke og robusthed. At se egen ondskab i øjnene gør dig i stand til at genkende ondskab, når du møder den i verden og ikke være bange for at slå igen!

I tv-serien True Detective siger Rusty Cohle: "The world needs bad men – we keep the other bad men from the door."

¹ Det bør bemærkes at bevidstgørelse af skyggen iflg. Jung er forudsætningen for at arbejdet med og mødet med de modsatkønnede arketyper Anima/Animus kan finde sted. Det er dog ikke muligt at forholde sig til dem i denne fremstilling.

Den personlige og den kollektive skygge

Jung skelnede mellem den personlige og den kollektive skygge:

”Med en smule selvkritik kan man gennemskue skyggesiden – i det omfang dens natur er personlig. Men når den optræder som et arketypisk fænomen, støder man på de samme vanskeligheder som med anima og animus. Med andre ord: det er helt inden for mulighedernes grænser for et menneske at erkende den relative ondskab i sin egen natur, men det er en sjælden og rystende oplevelse at stirre det absolutte onde i ansigtet.”^{vi}

Den kollektive eller den arketypiske skygge ligger hinsides det enkelte menneskes fatteevne og er ikke til at integrere. Vi kan ikke integrere al ondskab, alle monstre. Noget er os fremmed – fordi det i bund og grund tilhører Gud.

Selvet

Som det bør fremgå af min beskrivelse af ego'et er det noget ganske andet end selvet.

I almindelig og moderne sprogbrug bruges ordet *selv* synonymt og udskifteligt med *jeg*. Det er imidlertid et ganske anderledes selv, der står frem i Jungs psykologi. Det gør det ikke nemmere for læseren, at vi hos Jung kan vi finde mindst 10 *forskellige* definitioner af selvet. Her vil jeg blot nævne et par af dem.

Først og fremmest er selvet center for psyken som helhed. En helhed, som ego'et i individuationsprocessen må stille sig i relation til og erkende sig som mindre end. For det andet er selvet en arketype; helhedens arketype. Og for Jung var mandalaen det ultimative symbol på denne helhedens arketype.

Men det kommer til at betyde, at helheden - for netop at være hel - også må indeholde ondskab, mørke, kaos, destruktion. Således også selvet. Og således også Gud som symbol på selvet.

Det onde

Jung beskriver paradoksalt nok det onde som både et anliggende for egoet og som et anliggende for Gud (eller altså for vores forestilling om ham). Og når vi kan bruge ordet *paradoksalt* her, er det fordi Jung ikke nødvendigvis ser det som en logisk modstilling, men som to tilsyneladende modsatrettede beskrivelser af den psykiske virkelighed, der begge er sande på samme tid.

Det er værd at bemærke at, hvis man som læser begiver sig ind i Jungs univers, vil man opleve, at han gang på gang benytter sig af paradokset som litterært greb - og endda ikke *blot* som et litterært greb. Det har en dybere årsag. Det skyldes også at Jung ser selvet, helhedens arketype som beroende på paradokset. Paradokset er centralt i Jungs forståelse af selvet. Det er så at sige i paradokset forstået som i foreningen af modsætninger at selvet opstår: ”Modsætningsparrene udgør det paradoksale selvs fremtræden – menneskets totalitet.”^{vii}

På sin vis er det onde noget, som egoet som den bevidste psykes center, må forholde sig til i form af skyggen hos sig selv og andre. Dermed bliver det onde et anliggende for bevidstheden og for samvittigheden som beskrevet ovenfor.

Samtidig beskrives det onde i hans "psykoanalyse"² af Gud i *Antwort auf Hiob* som resultatet af et forsøg på – fra Guds side – at blive hel ved at inkarnere sin egen mørke side i verden. Her bliver det onde arketyrisk, religiøst og mytologisk. Her bliver det onde en egen entitet, der eksisterer ikke blot som fravær af det gode, men som noget i sig selv! Og som umådeligt uoverskueligt, hvis ikke umuligt for det enkelte menneske at fatte og forholde sig til. Og det var jo netop den situation, Job var i. Og det er, fordi Jung insisterer på at bringe Gud og Kristus ind i forestillingen om det onde, og fordi han ser Kristus som et selv-symbol, at vi også – uanset om vi er kristne eller ej – må forholde os til kristendommen, når vi skal forstå Jungs livtag med ondskab.

Jung og kristendommen

Når vi beskæftiger os med Jungs syn på det onde, er det altså umuligt at komme udenom at forstå hans syn på kristendommen. Men her er det en ny udfordring at begribe, hvilken kristendom Jung talte om, når han forholdt sig til kirken og kristendommen. Var det den katolske eller den protestantiske kristendom? Han kritiserede den protestantiske kristendom for at give symbolet eller det symbolske for lidt plads. Han opfattede den katolske kirke som givende mere plads til det symbolske og det feminine, samtidig med at han tilsyneladende ikke indså, at den katolske kirke ikke opfattede for eksempel Optagelsen af Maria i himlen symbolsk – men dogmatisk, det vil sige som en religiøs kendsgerning. En anden indvending er, at det var den dogmatiske kristendom som Jung forholdt sig til og billedet af Kristus – snarere end den Jesus, der viser sig i evangelierne.

En Jesus, der i høj grad er et menneske af kød og blod:

"I de synoptiske evangelier (Matthæus, Markus og Lukas) fremstilles Jesus som Menneskesønnen – som en person, der omgås almindelige mennesker, som spiser og drikker frit med toldere og prostituerede, hvis første mirakel er at forvandle vand til vin for at øge festligheden ved et bryllup, som bryder de stive religiøse regler om sabbatten, og som kan vise vrede i en grad, der nærmer sig det ubesindige.

Han forholder sig også til kroppen – han helbreder fysisk syge, blinde og spedalske. Kort sagt, han bliver vist som fuldt ud legemliggjort, som én der lever et menneskeliv og gennemgår den fællesmenneskelige erfaring af døden.

Han ånder, han sveder, han griner og græder. Dette er ikke et billede af en abstrakt og umenneskelig perfektion. Tværtimod: evangelieforfatterne gør sig tydeligvis umage for at skabe et billede af et menneske af kød og blod. Jesus er en mand af handling, engageret i tidens spørgsmål og involveret i den menneskelige tilværelse på alle niveauer.

I forhold til portrættet af Jesus i de tre synoptiske evangelier tager Jung åbenlyst fejl i sin vurdering af, at det mangler skygge".^{viii}

Jungs kritik af kristendommen havde at gøre med et princip, der går tilbage kirkefædrene og som bliver kaldt *Privatio Boni*. Det går kort sagt ud på, at det onde ikke eksisterer i sig selv – kun som fravær af det gode. Hertil kom, at Gud udelukkende var god og fuldkommen:

² Jakob Lusensky i samtale med Paul Bishop i podcasten Psychology & The Cross. Se kildelisten.

"Kirkefædrene bevarede og bestyrkede til gengæld læren om den en sande Gud og denne Guds uendelige godhed, alviden og fuldkommenhed. Samtidig var de nødt til at give et svar på unde mala? (hvorfra kommer det onde?). Herved udformedes læren det onde som privatio boni, dvs. at det onde er fravær af det gode. det onde har med andre ord ikke realeksistens, det er ikke noget i sig selv. Det gode er i ontologisk forstand; det onde er fravær, negation, uden selvstændig ontologisk status. Til gengæld bevares forestillingen om Gud som summum bonum, det højeste gode og dermed opnår Gud den højeste ontologiske status som det gode, der er."^{ix}

Kristendommen syntes for Jung ufuldstændig. Han mente, at treenigheden manglede et sidste og fjerde led for at være hel. Problemet er, at både det onde og det feminine mangler i den kristne forestilling om Gud. For Jung var firehed (lat. quaternio) og firetallet helligt, idet det symboliserer helhed. Den australske humanistiske professor emeritus og Jung-kender David Tacey stiller sig dog kritisk an overfor Jungs forsøg på at skabe en firehed ud af kristendommens treenighed.

Både det feminine og det onde mangler i treenigheden, men hvis begge skal integreres for at skabe den helhed i gudsforestillingen, som Jung ønskede, ville vi ende med en såkaldt *quincunx*, en geometrisk opstilling af fem punkter, hvor fire er placeret i hjørnerne af et kvadrat eller rektangel, og det femte er placeret i midten, så de tilsammen danner et korsmønster – ikke ulig en mandala.

Jeg tænker, at denne figur faktisk giver et mere helt billede end fireheden, hvor den manglende del enten er det feminine eller det onde. Hvilket skal opfattes som to forskellige aspekter af det ufuldstændige gudsbillede – omend det i historien har været overlappende og projiceret ud på konkrete kvinder som fx i forestillingen om heksen.

Når vi beskæftiger os med det onde ud fra Jungs perspektiv, kan vi ikke undgå at møde Gud og skulle forholde os til Gud - eller vores forestilling om Gud. Men måske ligger der heri en mulighed. Da Nietzsche i 1882 proklamerede, at "Gud er død", var det ikke Gud, der var død – men *forestillingen* om ham. Det blev Jungs selvpåførte opgave at "svare" på dette udsagn ved at give sit filosofiske, religiøse og ikke mindst psykologiske bud på, hvordan Gudsforestillingen kunne transformeres.

For Tacey er ateisme ét skridt på vejen, inderliggørelsen som Jung stod for, er et næste. Inderliggørelsen af det guddommelige kan lede folk til at tro, at de selv er Gud, men det er ifølge Tacey slet ikke meningen eller i det hele taget Jungs intention. For Tacey står fx New Age-bevægelsen som en fare for at begå hybris med dens ensidige stræben mod lyset og med muligheden for inflation som en konkret og allestedsnærværende fare.

Inderliggørelsen af Gud er et skridt på vejen, det er en mulighed for at finde Gud gennem en indre relation til det guddommelige. Det var blandt andet det Jung diskuterede som spørgsmålet om, hvordan det enkelte menneske skulle imitere Kristus i form af begrebet *Imitatio Christi*, der for Jung ikke betød en imitation af Kristus i bogstavelig forstand, men i symbolsk forstand som det at leve sit liv med samme intensitet, inderlighed og individuation som Kristus selv.

Det er nødvendigt ultimativt at give Gud tilbage til universet "Return god to the universe and all things"^x. Verden selv skal gøres hellig igen. Eller sagt på en anden måde: naturen skal have sit lys tilbage.^{xi} En fornyelse af gudsbilledet kan, som Jung ønskede det, være en mulighed for at give både det feminine og det onde plads. Og ikke mindst materien (lat. mater). For ikke at

projicere skyggen ud på det materielle/naturen som et blot og bart objekt for vores behov og lyst, er det nødvendigt at udvide forestillingen om det guddommelige til også at omfatte naturen. Gud skal hives ned på – eller måske snarere ned i – jorden!

Vi har mistet forbindelsen til det onde, det feminine, til materien, og derfor er det blevet muligt for os at gøre vold mod og gøre ondt på naturen som vi har gjort det i stadig større skala siden den industrielle revolution. Også i dette forhold ser vi, at mennesket er i stand til at eliminere sig selv og dets eget livsgrundlag. Jeg taler her ikke om det enkelte menneskes handlinger, men om "systemets" vold mod naturen, der skyldes at denne ses som en ting uden ånd eller sjæl. Det er ikke mindst denne blindhed eller ufuldstændighed, der har givet os de problemer vi har i dag. Men det er omvendt, ville Jung mene, fra en forvandling, der starter i individet, at disse ting kan ændres.

Etik

Konsekvensen af Jungs syn på det onde er, at vi kan *ikke* befri os fra det eller bede om at blive fri fra det, fordi det er del af os selv og af vores menneskelighed, og fordi det er del af vores kultur og vores kollektive psyke. I stedet må vi vende os mod det og se på det. Se det i øjnene. Eller se splinten i eget øje, fremfor blot at se bjælken i broderens.

"Derfor har det menneske, som ønsker at finde et svar på det ondes problem, sådan som det stiller sig i dag, først og fremmest brug for selvindsigt – det vil sige den størst mulige viden om sin egen helhed. Han må nådesløst erkende, hvor meget godt han er i stand til at gøre, og hvilke forbrydelser han er i stand til at begå, og han må vogte sig for at betragte det ene som virkeligt og det andet som illusion. Begge dele er elementer i hans natur, og begge vil uvægerligt komme til udtryk i ham, hvis han ønsker – som han bør – at leve uden selvbedrag eller selvillusion."^{xii}

Selvom Jung beskrev psykens indhold som bestående af modsætninger, som det for eksempel sker i hans sidste store værk *Mysterium Coniunctionis*, ville han ikke beskrive tilværelsen og psyken som dualistisk. Som sagt var hans mål – eller formål – at hele splittelsen mellem modsætninger. Formålet var at forene modsætningerne så en ny helhed kunne vise sig.

Så vi kan udlede, at en etisk fordring der viser sig som konsekvens af Jungs syn på det onde, er at vi selv stræber efter helhed i vores psyke, at vi erkender det onde i os selv, vores skyggesider og at vi nøje overvejer, hvordan vi vil bruge denne erkendelse i vores liv. *Ubevidsthed* bliver altså en synd. En etisk fordring er at blive så *bevidst* som mulig og ikke lukke øjnene. Det onde kan vise sig som det banale; som almindelige, lydige menneskers ønske om at tjene myndighederne, som i det tredje rige.

Meningstab

Op mod påsken 2025 skriver Esben Kjær i en kommentar i Kristeligt dagblad:

"Nu har vi imidlertid fyret Gud, fordi vi vil styre selv. Men det gudformede hul er der endnu.

Så fylder vi det med noget mindre sundt: Med Trump som en forskruet messias. Med wokeisme, nationalisme, klimafanatisme, menneskerettigheds-fundamentalisme, nyspiritualitet, marxisme og fascisme – fortsæt selv listen.

Alle disse pseudoreligioner tilbyder noget af det samme til at fylde hullet med det, som kristendommen leverede, inden folk selv ville være gud, og kirken visnede:

En fortælling, der er større end os selv med ritualer, moral, åndelig opvågnen, opofrelse, tilbedelse, frelse og utopia".^{xiii}

Meningstab er ikke nyt. Det startede med Nietzsches udsagn om Guds død og forekommer stadig akut og aktuelt. Meningstab var ikke en konsekvens af Nietzsches udsagn. Han skrev det, fordi han oplevede og diagnosticerede et meningstab. Men der er åbenbart endnu ikke blevet sat noget i stedet. I hvert fald ikke noget der for alvor giver *mening*. Snarere er hullet blevet fyldt ud med noget, der er farligt – eller som Kjær udtrykker det: "noget mindre sundt". Hvilket må siges at være lidt af en underdrivelse.

Og måske er det derfor, at folk søger mening i autoritære bevægelser, også nu i det 21. århundrede, selvom man skulle tro, at resultaterne af at følge disse bevægelser i form af krige og forfølgelser, død og ødelæggelse i det 20. århundrede er afskrækkende nok.

Kjær har ret i, at mennesket har et behov for Gud. Eller et behov for det guddommelige. Han skriver poetisk: "*Mennesker har et hul i hjertet med en form af Gud*" Og han efterlyser, at kirken tager dette alvorligt på et dybere plan i stedet for at diskutere udformningen af dåbsritualet.

Men det hænger det snarere således sammen: Ikke Gud, men *forestillingen* om ham er død, og det er dette, som Nietzsche satte ord på – og som stadig føles som et meningstab. Og måske er svaret ikke, at kirken "*genopfinder sin egen evne til at nyfortælle dén historie, der meningsmæssigt kan bære os. Men det skal være på en moderne måde, der løfter vor tids mennesker ud af meningskrisen*".

Måske *kan* svaret ikke komme fra kirken eller den etablerede kristendom. For Jung kommer etableringen af ny mening indefra. Ved at skabe helhed i psyken gennem integration af modsætninger. Og nedefra – fra "*Stemmen fra dybet*" der komplementerer vores forestilling om det guddommelige som det transcendent. For Tacey bæres dette frem af en spirituel græsrodsbevægelse – der dog ikke skal forveksles med New Age. Han taler om en fornyelse af det guddommelige nedefra – både i den jungianske forstand fra de "*nedre*" dele af det menneskelige sind, men også nedefra i samfundet.

Problemet er ikke, at "*Gud er død*". Et af paradokserne hos Jung er, at han vender *forholdet om*, så mennesket skal hjælpe Gud med at blive hel. Vi er i den sekulariserede, vestlige verden holdt op med at gøre os nogle *nye forestillinger* om Gud. Men det er deri opgaven ligger: På ny at forestille os Gud og at gå i dialog med og om disse forestillinger.

Anvendte kilder

Bangshøj, Kim. *Individuation*. I: Tidsskrift for Psykoterapi nr. 2 2021.

Bishop, Paul. *Jung's Answer to Job: A Commentary*. Brunner-Routledge, 2002.

Edinger, Edward F. *Ego & Archetype: Individuation and the Religious Function of the Psyche*. Shambhala, 1992.

Franz, Marie-Louise von. *C.G. Jung, His Myth in Our Time*. Published by Putnam for the C.G. Jung Foundation for Analytical Psychology, 1975.

Gazel, Kristine: *In the Blood Chamber: The Attitude of the Feminine to Evil*. 2021.

<https://kristinegazel.dk/wp-content/uploads/2022/01/In-the-blood-chamber-1.pdf>. Tilgået 19.04.2025

Gazel, Kristine: Den demokratiske psyke. 2025

<https://www.jungforalle.dk/demokratiskepsyke/>

Gotfredsen, Sørine. *Fri os fra det onde*. Kristeligt Dagblad, 2017.

Haaning, Aksel: *Antikrist*. Vandkunsten, 2009.

Haaning, Aksel: *Jung – en stemme fra dybet*. Akademisk, 2016.

Haaning, Aksel: *Naturens lys*. Virkelig, 2021

Jung, C.G.. *Memories, Dreams, Reflections*. Pantheon, 1963.

Jung, C. G.: *Collected Works vol. 9ii: Aion*. Princeton University Press. Second edition, 1978.

Jung, C.G. *Jung Speaking: Interviews and Encounters*. Edited by R. Hull. Princeton University Press, 1987.

Jung, C. G.: *Collected Works vol. 11: Psychology and Religion: West and East*. Princeton University Press, 1969.

Jung, C.G : *Collected Works vol. 14: Mysterium Coniunctionis*. Princeton University Press, 1989.

Jung, C.G. *Jung on Evil*. Edited and with an introduction by Murray Stein. Routledge, 1995.

Kjær, Esben: *Trumpisme og wokeisme er blevet vores nye, forskruede religioner*. I: Kristeligt Dagblad, 2025. Tilgået online 18.04.2025.

Lusensky, Jakob: Psychology & The Cross podcast. E14 *Jung's Answer to Job with Paul Bishop* October 7, 2022. <https://cross.center/episode/jung-answer-to-job-with-paul-bishop/>

Tilgået 18.04.2025.

Nordby, Thomas: *Personaen og Skyggen – et arketypisk tvillingepar*. I: Tidsskrift for Psykoterapi nr. 2 2021.

Stein, Murray. *Transformation: Emergence of the Self*. Texas A&M University Press, 1998.

Tacey, David J. *Jung and the New Age*. Brunner-Routledge, 2001.

Tacey, David J. *The Darkening Spirit: Jung, Spirituality, Religion*. Routledge, 2013.

Tacey, David J. *The Postsecular Sacred: Jung, Soul, and Meaning in an Age of Change*. Routledge, 2020.

Vedfeldt, Ole: *Drømmenes dimensioner*. Gyldendal, 2007.

Slutnoter

- ⁱ Jung CW 9ii, §78
- ⁱⁱ Jung, 1987
- ⁱⁱⁱ Haaning, 2016, p. 124.
- ^{iv} Se Gazel, 2025
- ^v Vedfeldt, 2007
- ^{vi} Jung, CW9ii, §19
- ^{vii} Jung, CW14, §4
- ^{viii} Stein, 1998, p. 59.
- ^{ix} Haaning, 2009, p. 43
- ^x Tacey, 2020, p, 140
- ^{xi} Se Haaning, 2021
- ^{xii} Jung, 1963
- ^{xiii} Kjær, 2025.

Alle oprindeligt engelske citater er oversat ved hjælp af CHATGPT.

© **Kristine Gazel 2025-**